

ПРОБЛЕМИ ОПОДАТКУВАННЯ СТРАХУВАЛЬНИКІВ В КОНТЕКСТІ ПОДАТКОВОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

В. Г. Бабенко-Левада,

к.е.н., доцент кафедри «Фінанси,
банківська справа та страхування»
Запорізький національний технічний
університет;

А. К. Жукова,

магістр кафедри «Фінанси, банківська
справа та страхування»

Постановка проблеми. З розвитком фінансового ринку України все більше суб'єктів підприємницької діяльності стають страхувальниками. У своїй діяльності страхувальники – платники податків мають справу з видами страхування, які відносять до загальнообов'язкового державного соціального і обов'язкового страхування. Ці види страхування відображені не в Законі України «Про страхування» [1], а в інших законодавчих актах [2–3]. Крім того, страхувальники – платники податків можуть скористатися страховим захистом у рамках добровільних видів страхування. Платники податку – учасники страхового ринку повинні враховувати особливості оподаткування страхових операцій. Саме тому актуальним є аналіз впливу страхових платежів і страхових виплат на визначення бази оподаткування юридичних осіб з позицій Податкового кодексу [4].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми оподаткування у страхуванні більшою мірою для страховиків обговорювалися в працях А. В. Василенко, О. Д. Вовчак, О. О. Гаманкової, О. Кисельової, Г. Г. Козоріз, О. О. Охріменко, В. С. Приходька, Т. А. Ротової,

К. С. Руденко, К. В. Шелехова, зарубіжних вчених А. А. Гвозденка, В. В. Шахова та ін [5–7]. На питаннях оподаткування безпосередньо премій і відшкодувань страхувальників – юридичних осіб практично не акцентують уваги, за деяким винятком, говорячи про це у контексті оподаткування прибутку підприємств [8–9]. Науковці і практики звертають увагу на те, що багато суб'єктів підприємницької діяльності використовують страхування як спосіб ухилення від сплати податків [10–11].

Метою статті є встановлення зв'язків між оподаткуванням страхувальників – юридичних осіб, страховими преміями і відшкодуваннями в контексті новацій Податкового кодексу України (далі – Кодексу) [4; 12].

Оподаткування страхових премій. У сучасному ринковому середовищі підприємства мають потребу у відшкодуванні збитків, пов'язаних із знищенням майна, компенсацією недоотриманого прибутку тощо. Задовольнити таку потребу підприємство може шляхом передачі частини відповідальності за наслідки ризикових подій страховикові, сплачуючи йому страхову премію.

Об'єктом оподаткування юридичних осіб, які провадять господарську діяльність як на території України, так і за її межами, є прибуток (ПР) із джерелом походження з України та за її межами, який визначається шляхом зменшення суми доходів (Д) звітного періоду на витрати (В) у вигляді собівартості реалізованих товарів, виконаних робіт, наданих послуг та суми інших витрат звітного податкового періоду:

$$\text{ПР} = \text{Д} - \text{В}. \quad (1)$$

В Україні ставка податку для юридичних осіб згідно з розділом XX «Перехідні положення» Кодексу становить: 23% – з 1 квітня 2011 року по 31 грудня 2011 року включно; 21% – з 1 січня 2012 року по 31 грудня 2012 року включно; 19% – з 1 січня 2013 року по 31 грудня 2013 року включно; 16% – з 1 січня 2014 року [4; 12]. Доходи, що враховуються при обчисленні об'єкта оподаткування, складаються з доходу від операційної діяльності та інших доходів. До складу витрат (В) відносять також і витрати:

- на страхування ризиків фізичних осіб, що перебувають у трудових відносинах з платником податку, обов'язковість якого передбачена законодавством;

- із страхування фінансових, кредитних та інших ризиків платника податку, пов'язаних із провадженням ним господарської діяльності, у межах звичайної ціни страхового тарифу відповідного виду страхування, що діє на момент укладення такого страхового договору, за винятком страхування життя, здоров'я або інших ризиків, пов'язаних з діяльністю фізичних осіб, що перебувають у трудових відносинах з платником податку, обов'язковість якого не передбачена законодавством, або будь-яких витрат із страхування сторонніх фізичних чи юридичних осіб [4].

Як пільгові умови оподаткування для платників податків – юридичних осіб можна розцінювати положення статті 142.2 Кодексу, згідно з яким якщо відповідно до договору довгострокового страхування життя або будь-якого виду недержавного пенсійного забезпечення платник цього податку зобов'язаний сплачувати за власний рахунок добровільні внески на страхування (недержавне пенсійне забезпечення) найманої ним фізичної особи, то такий платник податку має право включити до складу витрат кожного звітного податкового періоду (наростаючим підсумком) суму таких внесків, загальний обсяг якої не перевищує 25% заробітної плати, нарахованої такій найманій особі протягом податкового року, на який припадають такі податкові періоди. Якщо наймана особа доручає роботодавцю здійснювати внески на довгострокове страхування життя або будь-який вид недержавного пенсійного забезпечення або на пенсійний вклад чи рахунки учасників фондів банківського управління за рахунок витрат на оплату праці такої найманої особи, включених до складу витрат платника податку, такий роботодавець не включає суму зазначених внесків до складу своїх витрат.

До прийняття змін до законодавства про пенсійну реформу (впровадження накопичувальної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування) платник податку має право включити до витрат кожного звітного податкового періоду (наростаючим підсумком) суму внесків на обов'язкове страхування життя або здоров'я працівників у випадках, передбачених законодавством, а також внесків, визначених абзацом другим пункту 142.2 статті 142 цього Кодексу, загальний обсяг яких не перевищує 15% заробітної плати, нарахованої такій найманій особі протягом податкового року, на який припадають такі податкові періоди. Найбільш поширеними

для вітчизняних підприємств є витрати на добровільне страхування майна підприємства.

У Кодексі перелічені деякі види обов'язкового і добровільного страхування. Витрати на страхування віднесені до затрат подвійного призначення, тобто для визнання їх витратами обов'язково повинен бути зв'язок із господарською діяльністю підприємства, що має бути підтверджено відповідними документами.

Дослідимо як впливає страхування на доходи і витрати підприємства та сплату податків за допомогою ситуаційних моделей.

Припустимо, що підприємство отримало дохід $D=60\,000$ грн, а витрати склали $15\,000$ грн. Тоді прибуток $ПР$ становитиме $ПР=D-V=45\,000$ грн, а податок на прибуток – 21% $ПР$, тобто 9450 грн. Якщо таке підприємство застрахує власне майно і сплатить страхові премії $СП$ у розмірі $10\,000$ грн, то фінансовий результат діяльності зміниться: загальні витрати становитимуть $V'=V+СП=25\,000$ грн, прибуток зменшиться і становитиме $ПР'=35\,000$ грн, а сума сплати податку на прибуток підприємства – 21% $ПР'=7350$ грн:

$$ПР' = D - V' = D - V - СП. \quad (2)$$

Зі страхових премій страховик, що страхує ризики такого підприємства, сплачує податок у розмірі 3% від суми страхових премій (отриманих (нарахованих) протягом звітного періоду), що дорівнює для нашого випадку 300 грн. Усього до державного бюджету буде сплачено податків на суму $7350+300=7650$ грн. Це значення є меншим, ніж 9450 грн, що сплачувало б підприємство в бюджет без страхування. На перший погляд, це є негативним наслідком, оскільки держава недоотримала податкових надходжень, а підприємство зменшило власний прибуток. Детальне дослідження виявляє, що страхування і пов'язане з ним оподаткування мають як позитивний, так і негативний ефект для підприємств і для держави (Табл. 1). Це пов'язано з тим, що підприємства зацікавлені у збереженні прибутку у власному розпорядженні. Державі, у свою чергу, доводиться розв'язувати одночасно багато завдань: з одного боку – створити сприятливі умови для страхового захисту фізичних та юридичних осіб, з іншого – забезпечити наповнення державного бюджету через податкові надходження.

На кожному підприємстві завжди працюють різні за доходами категорії працівників. Особлива увага має бути приділена

співробітникам з низьким рівнем доходів, соціальний захист яких має обмеження внаслідок незадовільного стану соціального бюджету країни. Оскільки витрати на добровільне страхування ризиків, пов'язаних з діяльністю фізичних осіб, що перебувають у трудових відносинах з платником податку, не відносять до складу витрат, то підприємство не зацікавлено в таких витратах. Уважається доцільним дати можливість підприємству забезпечити додатковий захист працівників з низьким рівнем доходів шляхом сплати страхових премій на їх користь і дозволити включати такі витрати до складу витрат платника податку – юридичної особи. Для цього необхідно внести зміни в Кодекс, а саме, статтю 140.1.6. розділу 3 Кодексу слід розширити і доповнити таким пунктом: для працівників з низьким рівнем доходу (у межах 1,4 прожиткового мінімуму або 1,4 мінімальної заробітної плати в країні на момент укладення такого страхового договору), що перебувають у трудових відносинах з платником податку – юридичною особою та для якої це місце є основним місцем роботи, включити до складу витрат платника податку витрати на страхування життя, здоров'я або інших ризиків таких фізичних осіб, обов'язковість якого не передбачена законодавством з розрахунку не більше одного договору страхування в рік на одну фізичну особу. Пропозиція не стосується довгострокового страхування життя, довірчого управління або будь-якого виду недержавного пенсійного забезпечення, для яких діють пільгові умови оподаткування, наведені вище відповідно до статті 142.2 Кодексу. Страхові премії сплачуються юридичною особою за таку фізичну особу за письмовим зверненням фізичної особи, що подається до платника податку – юридичної особи не частіше одного разу на рік. Сума сплачених підприємством страхових премій за рік на користь названих незаможних категорій працівників не повинна: 1) перевищувати суми 1,4 прожиткового мінімуму або 1,4 мінімальної заробітної плати (у розрахунку на місяць) у країні на момент укладення такого страхового договору; 2) включатися до оподатковуваного доходу платників податків – працівників у відповідному податковому періоді, коли сплачено страхові премії. Відповідна пропозиція щодо страхувальників – фізичних осіб з низьким рівнем доходу (у межах 1,4 прожиткового мінімуму або 1,4 мінімальної заробітної плати в країні на момент укладення такого страхового договору), що

перебувають у трудових відносинах з платником податку – юридичною особою та для якої це місце є основним місцем роботи, передбачає внесення змін у статтю 164.2.16. розділу 4 Кодексу. Звертаємо увагу, що надана пропозиція стосовно добровільного страхування ризиків працівників підприємства може охоплювати як діяльність таких фізичних осіб на виробництві, так і поза його межами. Якщо застрахований працівник має право одночасно на отримання одних і тих же видів допомоги, йому надається право вибору відповідного виду допомоги за однією з підстав. Результатом наведеної пропозиції може бути незначне зменшення податкових надходжень до бюджету з боку підприємства, але з'являться позитивні економічні ефекти для підприємства і працівників (Табл. 1). У кінцевому рахунку, відповідальність за відшкодування передається до страховиків, а тому держава звільняє себе від грошових витрат у разі настання страхового випадку, що є мотивацією для впровадження приведенного підходу. На практиці часто застосовується подібний підхід для добровільного страхування (наприклад, страхування здоров'я і від нещасного випадку) працівників малих підприємств, але він має суттєві недоліки і межує з шахрайством. Спочатку за рахунок коштів нерозподіленого прибутку сплачуються страховій компанії страхові премії за працівників – фізичних осіб, що відображається у складі інших витрат. Оскільки до складу витрат платника податку – юридичної особи такі витрати не включаються, тому на його базу оподаткування це не впливає. Підприємство оформлює у банку картку на довірену особу (часто нею виступає безпосередньо керівник підприємства), на рахунок якої надходять гроші страхового відшкодування, якщо станеться страховий випадок. Довірена особа передає страхове відшкодування фізичній особі в «конверті», а отже ця сума не включається до складу доходів фізичної особи і не оподатковується. Тобто, спостерігаємо ухилення від сплати податку з боку фізичної особи, що стимулюється роботодавцем, оскільки він зацікавлений у розподілі страхового відшкодування між ним і працівником. Фактично наша пропозиція дасть змогу легалізувати подібну схему через юридичну особу за основним місцем роботи фізичної особи, захистити незаможних працівників офіційно.

Оподаткування отриманого страхового відшкодування. Якщо умови страхування передбачають виплату страхового відшкодування

на користь платника податку – страхувальника, то застраховані збитки (ЗЗ), яких зазнав такий платник податку у зв'язку з веденням господарської діяльності, включаються до його витрат (В) за податковий період, у якому він зазнав збитків $V'' = V + ЗЗ$, а будь-які суми страхового відшкодування (СВ) зазначених збитків включаються до доходів (Д) такого платника податку за податковий період їх отримання: $D'' = D + СВ$. Тобто, страхування змінює величину прибутку такої юридичної особи:

$$ПР'' = D'' - V'' = D - V + СВ - ЗЗ - СП. \quad (3)$$

Для порівняння знову розглянемо попередній приклад 1, додавши до нього факт настання страхового випадку після сплати страхових внесків. Припустимо, що фактичні збитки підприємства становили $ЗЗ = 23\,000$ грн, а страхове відшкодування $СВ = 12\,000$ грн. Тоді витрати визначатимуться як $V'' = V' + ЗЗ = 25\,000$ грн + $23\,000$ грн = $48\,000$ грн, дохід становитиме $D'' = D + СВ = 60\,000$ грн + $12\,000$ грн = $72\,000$ грн, прибуток $ПР''$ становитиме $ПР'' = D'' - V'' = 72\,000$ грн – $48\,000$ грн = $24\,000$ грн, а податок на прибуток такого підприємства – $21\% ПР''$, тобто 5040 грн. Усього буде сплачено податків до бюджету $5040 + 300 = 5340$ грн. Отже, страховий випадок призвів до суттєвих втрат і зменшив прибуток та податкові надходження від страхувальника – юридичної особи. При цьому страховик, що надавав послуги страхування також зменшив обсяги страхових резервів (резерв незароблених премій) і тому сплачене страхове відшкодування у майбутньому спричинить зменшення розміру зароблених страхових премій і вже не збільшить дохідну частину такого страховика.

Модельний приклад 3. Якщо підприємство у прикладі 1 не сплатило б страхових премій і страхування не відбулося, але збитки $ЗЗ = 23\,000$ грн мали місце подібно до прикладу 2, ситуація була б іншою: витрати $V''' = V + ЗЗ = 15\,000$ грн + $23\,000$ грн = $38\,000$ грн, дохід $D = 60\,000$ грн, прибуток $ПР''' = D - V''' = 60\,000$ грн – $38\,000$ грн = $22\,000$ грн, а податок на прибуток такого підприємства становитиме $21\% ПР'''$, тобто 4620 грн. У такому випадку одержуємо прибуток і податкові надходження менші, ніж зі страхуванням (приклад 2), що доводить переваги страхового захисту. Крім того, якщо послугами страхування юридичні особи не користуються, то фактична кількість

гравців на фінансовому ринку зменшується, диверсифікація коштів у різні галузі економіки відсутня.

Юридична особа – платник єдиного податку. Кодекс виділяє в розділі XIV спеціальні податкові режими для платника єдиного податку згідно зі спрощеною системою оподаткування, обліку та звітності. Для такої юридичної особи податок визначається загальними доходами, а ставка податку може відрізнитися залежно від величини доходу, тому виникає потреба в розрахунку доходу такого платника податку. Згідно з Кодексом доходом юридичної особи – платника єдиного податку є будь-який дохід, отриманий протягом податкового (звітного) періоду в грошовій формі (готівковій та/або безготівковій); матеріальній або нематеріальній формі.

Проблеми мінімізації податкових зобов'язань через страхові компанії. За Законом України «Про оподаткування прибутку підприємств», що втратив чинність у 2010 році, юридичні особи могли відносити на витрати лише 5% від коштів, спрямованих на ризикове страхування. Навіть з урахуванням 5% стримуючої норми щодо віднесення страхування на витрати замовника, через страхові компанії мінімізувався прибуток значної кількості підприємств з подальшим спрямуванням цих коштів на конвертацію або за кордон [11]. За даними Державної податкової служби України, до прийняття Податкового кодексу в 2009 р. і в першому півріччі 2010 р. було викрито страхових схем на суму більш, ніж 2,3 млрд грн. З прийняттям Податкового кодексу претендентів на подібні страхові схеми в країні не поменшало. По-перше, це неопублічні промислові компанії та холдинги, які в змозі побудувати схему перестрахування від України до офшорних страхових компаній. По-друге, це бізнес, який часто вимушений давати хабарі або виплачує заробітну плату «в конвертах» і потребує готівки [11]. По-третє, це так звані кептивні страхові компанії, які обслуговують підприємства, керівниками яких є родичі або особи, що знаходяться у близьких стосунках.

Модельний приклад 4. Припустимо, що підприємство прийняло рішення про страхування своїх працівників за колективним договором недержавного пенсійного забезпечення. Сума страхових премій становить 20 000 грн. Якщо таке підприємство отримало дохід 100 000 грн, а витрати склали 50 000 грн, тоді прибуток становитиме 50 000 грн, а податок на прибуток – 10 500 грн. Без страхування

прибуток становив би 70 000 грн, а податок на прибуток був би більшим і дорівнював 14 700 грн. Різниця становить 4200 грн. Щодо страховика, то у нього не виникає податкових зобов'язань, адже доходи від страхування додаткової пенсії оподатковуються за нульовою ставкою. Фактично підприємство може навіть не перерахувати коштів, а у себе по податковому обліку збільшити витрати. Якщо таке станеться, то підприємство заплатить страховику лише комісійну винагороду за послуги. Потім договір достроково розривається, підприємство отримує викупну суму, а комісійна винагорода страховика є невеликою і фактично не суттєво впливає на обсяги податкових надходжень до бюджету. Кодекс передбачає пеню для підприємства, якщо договір довгострокового страхування життя чи з недержавного пенсійного забезпечення в перші п'ять років його дії розривається в розмірі 120 % облікової ставки Національного банку України. Підприємство зобов'язано буде включити до складу своїх доходів за відповідний звітний період суму сплачених премій з врахуванням пені, однак у звітний період цього не буде, держава не отримує близько 4200 грн.

Ще одним із способів приховування об'єктів оподаткування є оформлення договорів страхування працівників за рахунок коштів підприємств у залік взаєморозрахунків. Для цього посадові особи підприємств, установ і організацій укладають договори страхування своїх працівників за рахунок коштів підприємства, розраховуючи на те, що страхові платежі внесуть підприємства-партнери в залік взаєморозрахунків. Це дає змогу не показувати страхові премії в бухгалтерському обліку підприємства-страхувальника. На практиці також може скластися ситуація, коли з метою оптимізації оподаткування підприємство-страхувальник може включити до витрат страхові платежі зі страхування майна одним чи кількома страховиками на страхову суму, що перевищує вартість цього майна. Така поведінка є неправомірною, оскільки страхове відшкодування не може перевищувати дійсної вартості майна [14].

Висновки. Аналізуючи Податковий кодекс в частині оподаткування страхувальників – платників податків, що є юридичними особами, треба виходити з того, чи дає він змогу виконати ключові завдання, які стоять перед державою: наповнення бюджету й стимулювання економічної активності суб'єктів страхового ринку,

забезпечення соціальних гарантій для населення. Включення до складу витрат платника податку – юридичної особи витрат на страхування ризиків, пов'язаних з страховим захистом працівників з низьким рівнем доходу, для яких підприємство – юридична особа є основним місцем роботи, створює економічні стимули як для працівників підприємства, так і для самого підприємства і держави. Результати дослідження виявляють як позитивні, так і негативні ефекти страхування і пов'язаного з ним оподаткування страхувальників – юридичних осіб. Оподаткування страховиків 3 % з обороту призводить до появи різних схем мінімізації юридичними особами – страхувальниками податкових зобов'язань через страхові компанії. Така проблема залишається не розв'язаною доти, доки не відбудеться перехід страховиків до загальної системи оподаткування прибутку. Подальші дослідження слід спрямувати на пошук шляхів вдосконалення оподаткування страховиків, страхувальників – фізичних осіб та страхових посередників.

Список використаних джерел

1. Про внесення змін до Закону України «Про страхування» : Закон України від 04.10.2001 № 2745-III // Голос України. — № 207 (2707). — 2001. — С. 10–13.
2. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування [Електронний ресурс] : Закон України від 09.07.2003 № 1058-IV. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1058-15> (дата звернення: 15.04.2017).
3. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття [Електронний ресурс] : Закон України від 02.03.2000 № 1533-III // Верховна Рада України : офіц. веб-портал. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1533-14> (дата звернення: 15.04.2017).
4. Податковий кодекс України [Електронний ресурс] :

Закон України від 02.12.2010 № 2755-VI // Верховна Рада України : офіц. веб-портал. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (дата звернення: 15.04.2017).

5. *Василенко, А. В.* Оподаткування інвестиційної діяльності страхових компаній / А. В. Василенко // Прометей. — №3(18). — 2005. — С.128–131.
6. Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких інших законодавчих актів України щодо спрощеної системи оподаткування, обліку та звітності [Електронний ресурс] : Закон України від 04.11.2011 № 4014-VI // Верховна Рада України : офіц. веб-портал. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4014-17> (дата звернення: 15.04.2017).